

*Видишева О. Г.,**викладач кафедри іноземних мов № 2
Національного університету «Одеська юридична академія»**Варламова А. О.,**викладач кафедри іноземних мов
Військової академії (м. Одеса)*

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЖІНКА/ФЕММЕ» У ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ (КОНТРАСТИВНИЙ АСПЕКТ)

Анотація. Статтю присвячено вербалізації концепту FEMME/ЖІНКА/ДРУЖИНА у французькій та українській мовах на прикладах паремій. У науковій доробці розглянуто національне франкомовне лінгвокультурне співтовариство, проведено аналіз лінгвокультурологічного концепту «ЖІНКА/ФЕММЕ» та визначено його символічне вираження у французькій мові й культурі загалом на прикладі паремій. У статті в центрі уваги знаходяться схожі та протилежні оціночні одиниці двох мовних картин світу. На тлі динамічного розвитку мови паремії залишаються історичною константою, володіючи такими властивостями, як позачасовість, стійкість, образність, узагальненість, відображення ментальності. Щоб зрозуміти значення паремії, іноді доводиться розгадувати своєрідний вербальний ребус, ґрунтуючись на розумінні філософії та мислення досліджуваної культури або народності. У ході порівняльного аналізу паремій використано тільки буквальный переклад з метою виявлення їх внутрішньої форми та визначення схожих і відмінних семантичних ознак, притаманних мовним одиницям у зіставлених мовах. При порівняльному аналізі прислів'їв і приказок, що містять лексеми FEMME та ЖІНКА/ДРУЖИНА, виявлено, що як в українській, так і у французькій пареміології чітко виділяється пласт паремій, що репрезентує не тільки зневажливе ставлення до жінки, а й вихваляють її. Обидві нації, підкреслюючи жіночу красу, хитрість, приписують жінці образ диявола. Для французів жінка – сильна істота, що має і фізичну силу, і витримку. Чоловіків і жінок завжди пов'язує найсильніше почуття – любов. У ході аналізу реалізації концепту «ЖІНКА/ФЕММЕ» на матеріалі французьких та українських прислів'їв виявлено багато спільного, зокрема в ставленні до любові. Відмінності стосуються характеристик жінки. Досліджений нами пареміологічний матеріал дав змогу виділити низку метафоричних стереотипів, характерних для французької та української мов, а також те спільне й індивідуальне, що характеризує жінку в різних мовних картинах світу.

Ключові слова: концепт, картина світу, паремія, контрастивна лінгвістика, франкофонія.

Постановка проблеми. Лінгвістика сьогодення, як і будь-яка галузь науки, покликана відображати тенденції суспільної взаємодії та функціонування суспільства. Оскільки неможливо не звернути увагу на фемінізацію суспільства та його устрою: жінки обіймають керівні посади, очолюють держави, проте не полишають свого жіноцтва, нам видалося за необхідне звернутися до тієї європейської культури, у якій жінка посідає почесне місце, – французької.

Актуальність дослідження визначається його відповідністю загальній спрямованості сучасної лінгвістики на вивчення лінгвокультурних концептів як колективних змістових ментальних утворень, які фіксують своєрідність відповідної культури, а також зацікавленістю сучасної лінгвістики вивченням як концептів загалом, так і концептів, релевантних для національних картини світу, у нашому випадку *Франції*. Актуальність наукового доробку визначається також високою вагомістю дослідження концепту «ЖІНКА/ФЕММЕ» як у системі національно-культурних цінностей носіїв різних культур [1], так і у франкофонській картині світу.

По-третє, незважаючи на появу окремих робіт, проблематику яких становить концепт «жінка», нам уважається за необхідне провести саме контрастивний аналіз вищезазначеного концепту на прикладі французької та української мов.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Концепт у сучасній лінгвістиці вивчається з різних точок зору. Нині саме тому функціонують різні терміни, що характеризують одне й те саме: «концепт» (за визначенням Н.Д. Арутюнової, С.А. Аскольдів, Д.С. Лихачова, С.Х. Ляпіна, В.П. Нерознака, Ю.С. Степанова), «логоєпістема» (Н.Д. Бурвіков, В.Г. Костомаров), «лінгвокультурема» (В.В. Воробйов), «міфологема» (В.Н. Базилев) [2; 1; 3; 4]. Ми вважаємо за необхідне обрати саме термін «концепт».

Мета статті полягає в аналізі концепту «ЖІНКА/ФЕММЕ» в франкомовній картині світу на основі лінгвокогнітивного аналізу паремій, з одного боку, як цілісного конструкту, з іншого – виявити вікову специфіку його вербалізації.

Завдання дослідження – розглянути національне франкомовне лінгвокультурне співтовариство, провести аналіз лінгвокультурологічного концепту «ЖІНКА/ФЕММЕ» та визначити його символічне вираження не лише у французькій мові, а й культурі загалом на прикладі паремій.

Виклад основного матеріалу. Концепт у сучасному розумінні – це щось миттєве, що мерехтить у свідомості й визначає конкретні думки, що дає підґрунтя для розумової діяльності. А.Я. Анцупов пропонує розглядати концепт як самостійну інформаційну структуру. З одного боку, у концепті відбивається знання народу про якийсь предмет або явище. З іншого боку, концепт складається в результаті отриманого досвіду людини [5; 6] Незважаючи на те що концепт як явище стали вивчати відносно нещодавно, з'явився сам термін дуже давно та відноситься до епохи однієї із середньовічних течій – концептуалізму. Його засновниками були П. Абеляр, Т. Гобс, У. Окама. Концептуалізм розглядав концепти як універсалії, які узагальнюють

ознаки речей і створені розумом для його внутрішнього вживання, фокусуючи важливу та актуальну інформацію [3].

Національний характер – це складний соціально-психологічний феномен, представлений сукупністю стійких психологічних рис, типових властивостей характеру, сукупністю специфічних якостей, норм поведінки й діяльності, характерних для представників певної спільноти. Він лежить в основі колективної ідентичності та визначається ціннісними орієнтаціями культури, її семіотичним і семантичним полем. Національний характер є не тільки феноменом психіки окремої людини, а і проявом колективних практик [7; 8]. Завдяки наявності ціннісної установки лінгвокультурні концепти впливають на емоційну сферу людини та моделюють її поведінку. «Національні картини світу» відображають специфіку сприйняття навколишнього світу, національні особливості мислення представників тієї або іншої культури [9, с. 27]. Лінгвокультурний концепт апелює до основних ознак спільноти, інтегральна єдність яких досягається й утілюється в ньому, виявляючи властивість лінгвокультурного концепту виступати системоутворюючим ядром для національно-лінгвокультурної спільноти, щодо якого він виконує пізнавальну, соціалізуючу, регулятивну, нормативно-ціннісну, інтегративну, комунікативну, консолідуючу, диференціюючу та стабілізуючу функції [10, с. 12].

Концепт «ЖІНКА/ФЕММЕ» є одним із базових елементів французької картини світу й відрізняється великим когнітивним обсягом, який вербально специфікують різноманітні за своїм семантичним складом лексеми та словосполучення. Проведений аналіз фактичного матеріалу [11; 13] дав змогу з'ясувати, що багатство й гетерогенність останніх зумовлена передусім наявністю великої кількості когнітивних ознак жінок чотирьох вікових груп, серед яких до знакових ознак відносяться вікової ознака (*femme, jeune fille, petite fille*), професійний ознака (*femme de chambre, ecoliere, logeuse*), ознака «сімейний стан» (*femme, madame*), ознака спорідненості (*mere, fille*), соціальний статус (*mi-mondaine*), інтерперсональний (*amie*) тощо. Сутність кожного із жіночих образів (*sui generis*) визначається великим корпусом когнітивних класифікаторів, які диференціюються між собою як у їх когнітивній ієрархії, так і в квантитативній кореляції (залежно від вікової категорії жінок) [4].

Французькі паремії зі словом *Femme* створили стереотип жіночого характеру, у якому негативні риси переважають над позитивними. Найбільш яскраво відображені такі риси:

хитрість і лукавність: *Femmes sont anges à l'église, diables à la maison et singes au lit* / Жінки – **ангели** в церкві, **дияволи** будинку й **мавпи** в ліжку;

лицемірство: *Les femmes ont des souris à la bouche et des rats dans la tête* / У жінок **мишки** на устах, а **щури** в голові; *Les femmes sont toutes fausses comme des jetons* / Жінки все підроблені, як **жетони**;

мінливість: *Caresse de femme-caresse de chatte* / Ласка жінки – ласка **кішки**), *Femme et melon, à peine les connaît-on – Жінку й диню* ледь можна зрозуміти;

багатослівність: *Trois femmes font un marché* / Де три жінки – там **базар**, *Il y a mille inventions pour faire parler les femmes, mais pas une seule pour les faire taire* / Є **тисячі винаходів**, щоб змусити жінок **говорити**, але жодного, щоб змусити її замовкнути;

віроломство: *Il faut craindre sa femme et le tonnerre* / Треба боятися дружини та **грому** [14].

Більшість українських паремій із негативним контекстом підкреслюють балакучість (*Zaviv družynu – забудь про тишу*) та сльозливість жінки (*Жіночий звичай – сльозами горю допомагати*), неправдивість (*У жінки правди не питай*), сварка (*Жінка б НЕ жила, якби не сварилася*).

Одна з негативних рис – підозра у зв'язку з темними силами – відображена як у французьких, так і в українських пареміях:

– *La femme serait un ragoût suave si le diable n'y mettait ni sel ni poivre* / Жінка була б солодким рагу, якби диявол не додав солі й перцю.

Використання контрастних за змістом лексичних одиниць, таких як **anges, diables, singes**, а також гра слів (**souris – мишка/посміхнися**) дають повною мірою висловити вищеперелічені жіночі якості.

– Жінка та біс – одна в них вага.

– Де сатана не зможе – там жінка допоможе.

Численні паремії як у французькій, так і в українській мові, що відображають іронію та сарказм щодо розумових і ділових якостей жінки (*Le cerveau de la femme est fait de crème de singe et de fromage de renard* / Мозок жінки зроблений з **вершків** мавпи та **сиру** лисиці. *Femmes, moines et pigeons ne savent jamais où ils vont* / Жінки, монахи та голуби **ніколи не знають**, куди прямують. *Sобака розумніший за жінку: на господаря не гавкає. У жінки волосся довге, та розум короткий*). Прислів'я та приказки, які ставлять під сумнів розумові здібності жінки, її освіченість, мабуть, вигадані спеціально для того, щоб переконати жінку, що її призначення – домашнє господарство [14].

На відміну від французьких паремій, в українських пареміях активність і розум жінки часто позиціонувалися як позитивні характеристики (*Без чоловіка, що без голови, а без дружини, що без розуму. Жіночий розум краще всяких дум. Чоловік голова, а жінка – шия, куди поверне – туди голова й дивиться*).

В україномовній картині світу відбивається образ активної жінки/дружини, яка часто відіграє визначальну роль у сім'ї та взаємозалежність чоловіки й дружини (*Чоловік без дружини, що гусак без води. Чоловік задурить – пів будинку згорить, дружина задурить – весь будинок згорить. Дружина чоловіка не б'є, а під свій норв веде*) [14].

Паремії з позитивною конотацією як в українській, так і у французькій мовах в основному оспівують таланти й хазяйновитість жінки, уміння піклуватися про чоловіка й дітей. (*Les femmes font les hommes* / Жінки **створюють** чоловіків. *Femme bonne et sage fait toujours bon ménage* / Гарна й мудра дружина завжди добре веде **домашнє господарство**. *Без жінки-господини будинок порожній. Жінці дорога – від печі до порога*) [14].

Група концептуальних ознак, що характеризують особливості жіночого характеру, представлена у французькій лінгвокультурі численними ознаками, які можуть оцінюватися позитивно чи негативно. Когнітивні ознаки, характерні для концепту «жінка» у віковій концептосфері, помітно різняться яскравістю залежно від віку респондентів, що відображає істотну зміну ставлення до жінки в динаміці розвитку вікового свідомості. У старшій групі менш виражена критична оцінка жінки. [15]. З одного боку, жінки створюють моральну атмосферу суспільства (*Les femmes font les mœurs* / Жінки **створюють мораль**), з іншого – там, де є жінка, немає морального порядку (*Où la femme domine seule, il n'y a point d'ordre moral* / Де **домінує жінка, немає морального порядку**).

Вибір дружини дуже важливий для чоловіків. Тому, не довіряючи жіночій красі, радять вибирати дружину не очима, а вухами (*Il faut choisir une femme avec les oreilles plutôt qu'avec les yeux / Бери жінку не очима, а вухами*).

Однак і словам жінки не рекомендується довіряти: *Il est bien fou celui qui prête son attention à parole de femme / Божевільний той, хто довіряє словам жінки*. Цим прикладом можна яскраво проілюструвати подвійна оцінка слів жінки.

Вищезазначені факти ілюструються пареміями, які стверджують, що неможливо обрати ідеальну дружину (*Des femmes et des chevaux, il n'y en a point sans défauts / Немає ні жінки, ні коня, які б не мали недоліків*). В українських пареміях ми також знаходимо подібні твердження (*Бився, бився, а доброї дружини не добився. У чужу дружину ложку меду кладе*).

Яку б оцінку не висловлювали паремії, присвячені концепту «ЖІНКА/FEMME», саме жінка/дружина залишається «ядром» сім'ї, навколишнього середовища, суспільства. Вона є об'єктом уваги, виражених або прихованих думок і бажань (*Chacun pense avoir la meilleure femme / Усі думають, що в них найкраща дружина. Sans les femmes les hommes seraient des ours mal léchés / Без жінок чоловіки були б гірше незграбних ведмедів. Sans les femmes les deux extrémités de la vie seraient sans secours et le milieu sans plaisir / Без жінок обидва кінці життя були б позбавлені підтримки, а середина – задоволення*).

У групі концептуальних ознак, що співвідносяться з місцем жінки в шлюбі, відзначається, що заміжжя на перший погляд піднімає жінку, зводячи її на трон (*un trône*), але це піднесення насправді є рабством (*l'esclavage*) для неї: *La femme mariée est un esclave qu'il faut savoir mettre sur un trône / Заміжня жінка – рабиня, яку ви повинні знати, як посадити на трон. Протиставлення таких несумісних понять, як *le trône* та *l'esclave*, указує на неправильне уявлення про високе становище заміжньої жінки та її права в сім'ї. Насправді жінка часто піддається фізичній розправі з боку чоловіка: *Celui qui ne bat pas sa femme le matin, la bat l'après-midi / Хто не б'є дружину вранці, б'є її вдень*.*

Чоловік відводить своїй дружині незначну роль в сім'ї, тому її втрата мови не є відчутною: *Qui perd sa femme et quinze sous, c'est dommage pour l'argent / Хто втрачає дружину та п'ятнадцять центів, тому соромно за гроші. Безумовна гіперболізація цього факту – варто шкодувати про втрачені гроші, а не про дружину – є, проте, недвозначним вираженням крайнього презирства до жінки.*

У рамках концептуальних ознак, що співвідносяться з характеристикою взаємин жінок між собою, актуалізується ідея про жорстокість, яку вони можуть проявляти у взаєминах: *Pour savoir jusqu'où va la cruauté de ces charmants êtres que nos passion grandissent tant; il faut voir les femmes entre elles / Щоб знати, як далеко заходить жорстокість цих чарівних істот, які так розпалюють наші пристрасті, треба побачити взаємини жінок між собою. Ця ознака посилюється контрастом між цією жіночою якістю, що експлікується лексичною одиницею *la cruauté* – **жорстокість**, і тим, як називаються його носії – жінки: *ces charmants êtres* – **чарівні істоти**. Ментальні та психологічні процеси, що відбуваються у співрозмовників, більш яскраво й прямими образами виражаються у французьких висловлюваннях [16, с. 67].*

Однак, незважаючи на наявні протиріччя, усіх жінок об'єднує любов. Незалежно від їхніх переконань (*les dévotes* – «побожні»), здібностей (*les sottes* – «дурні») у питанні любові

вони знаходять спільну мову: *Toutes les femmes, même les dévotes et les sottes, s'entendent en fait d'amour / Усі жінки, навіть побожні та нерозумні, уживаються в любові*.

Висновки. Концепт «ЖІНКА/FEMME» має подібності й незначні відмінності в розумінні французів та українців. Наприклад, обидві нації, підкреслюючи жіночу красу, хитрість, приписують жінці образ диявола. Можна припустити, що це порівняння формувалося протягом довгих років і пояснюється релігійними міркуваннями. Для французів жінка – сильна істота, що має й фізичну силу, і витримку. Чоловіків і жінок завжди пов'язує найсильніше почуття – любов.

Загалом аналіз реалізації концепту «ЖІНКА/FEMME» на матеріалі французьких та українських прислів'їв виявив багато спільного, зокрема, у ставленні до любові. Відмінності стосуються характеристик жінки. Досліджений нами пареміологічний матеріал дав змогу виділити низку метафоричних стереотипів, характерних для французької та української мов, а також те спільне й індивідуальне, що характеризує жінку в різних мовних картинах світу.

Література:

1. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка. *Известия РАН – СЛЯ*. 1993. № 1. С. 3–9.
2. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. Москва : Языки русской культуры, 1999. 896 с.
3. Неретина С.С. Слово и текст в средневековой культуре. История: миф, время, загадка. Москва : Гнозис, 1994.
4. Великородных О.В. Специфика вербализации концепта «femme» («женщина») в художественной картине мира Ф. Саган в динамико-возрастной перспективе : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.05. Воронеж, 2007. 225 с.
5. Анцупов А.Я. Словарь конфликтолога. URL: <http://vocabulary.ru/dictionary/887/word> (дата обращения: 12.02.2021).
6. Джураева З.Х. Вербализация концепта «женщина» во французских и русских пословицах. *Молодой ученый*. 2019. № 16 (254). С. 305–307. URL: <https://moluch.ru/archive/254/58023/> (дата обращения: 12.02.2021).
7. Маслова В.А. Лингвокультурология : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2001. 208 с.
8. Мельникова А.Л. Язык и национальный характер. Взаимосвязь структуры языка и ментальное. Санкт-Петербург, 2003.
9. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва, 2000. URL: <http://www.fl.msu.ru/research/publications/terminasova-lang-and-icc/ter-minasova-yazik-i-mkk-BOOK.pdf> (дата обращения: 12.02.2021).
10. Мерзлякова И.С. Лингвокультурные концепты и их роль в формировании национального характера (на материалах Франции) : автореф. дисс. ... канд. культурологии : 24.00.01 «Теория и история культуры (культурология)». Улан-Удэ, 2009. 22 с.
11. Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру / упоряд. М.М. Пазяк. Київ : Наукова думка, 1990. 528 с.
12. Citations et Proverbes d'amour. URL: <https://www.citations-amour.fr/>.
13. Pierre-Marie Quitard. Proverbes sur les femmes: l'amitié, l'amour et le mariage. Garnier frères, 1861 416 p.
14. Выдышева О.Г. Вербализация концептов FEMME и ЖЕНЩИНА во французском и русском языках (контрастивный аспект). *Сучасна філологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2018. С. 54–56.
15. Адонина Л.В. Концепт «женщина» в русском языковом сознании : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Воронеж, 2007. 23 с.

Vydysheva O., Varlamova A. Verbalization of the FEMME/WOMAN concept in French and Ukrainian (contrastive aspect)

Summary. This article is devoted to the verbalization of the FEMME/WOMAN/WIFE concept in French and Ukrainian on the examples of paremias. The research investigated the national French-speaking linguistic and cultural community, analyzes the linguistic and cultural concept of “WOMAN/FEMME” and identifies its symbolic growth in the French language and culture in general on the example of paremia. In the center of the articles in attention are similar and opposite evaluation units of two linguistic pictures of the world. Based on the dynamic development of language, paremias remain a historical constant activity, managing such power structures as timelessness, stability, imagery, generality, reflection of mentality. In order to understand the meaning of paremia, one sometimes has to expand one's native verbal puzzle based on an understanding of the philosophy and thinking of the culture or nationality under study. In the comparative analysis of paremias, only literal translation was used by identifying their internal form and identifying

similar and different semantic features inherent in language units in selected languages. Comparing the analysis of proverbs and sayings that create the tokens FEMME and WOMAN/WIFE, it was found that in both Ukrainian and French paremiology there is a clear layer of paremias, which represents not only the least attitude towards women, but he praises it. Both nations, emphasizing female beauty, cunning, attribute to women the image of the devil. For the French, a woman is a strong creature who has both physical strength and endurance. Men and women always have the strongest feeling – love. In the course of the analysis of the realization of the concept “WOMAN/FEMME” on the materials of French and Ukrainian adverbs many commonalities are revealed, in particular, in those created for love. The differences relate to the characteristics of women. The paremiological material we studied allowed us to identify a number of metaphorical stereotypes characteristic of the French and Ukrainian languages, as well as communities and individuals that point to life in different linguistic pictures of the world.

Key words: concept, picture of the world, paremia, contrastive linguistics, francophony.